

SONET-BULL

USING ICT SOCIAL NETWORKING TOOLS WITH PEER LEARNING AND CROWDSOURCING TO TRAIN SCHOOL COMMUNITIES TO COUNTER STUDENT BULLYING

PROJECT AGREEMENT: 2014- 1-EL01-KA200-001602

INTELLECTUAL OUTPUT NO: 1

INTELLECTUAL OUTPUT TITLE: REPORT ON PRACTICES AND
COMPETENCES IN DEALING WITH BULLYING IN SCHOOL
COMMUNITIES

The SONET-BULL project (n° 2014-1-EL01-KA200-001602) has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΈΚΘΕΣΗΣ (Ο1) ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ (ΕΑΠ)

1. Περίληψη

Η έκθεση αυτή παρουσιάζει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το σχολικό εκφοβισμό όπως εμφανίζεται στις χώρες που συμμετέχουν στο έργο SONETBULL. Για την ολοκλήρωση της εργασίας, οι εταίροι διεξήγαγαν τις παρακάτω δραστηριότητες:

- Οι εταίροι αναζήτησαν βιβλιογραφικές και άλλες αναφορές στο θέμα του σχολικού εκφοβισμού, χρησιμοποιώντας βιβλία, άρθρα, αναφορές περιστατικών, παιδαγωγικά εργαλεία και άλλες πηγές. Επίσης, μελετήθηκαν οι διαφορετικοί ορισμοί του εκφοβισμού, το νομικό πλαίσιο που εφαρμόζεται στις σχολικές κοινότητες και η έκταση του φαινομένου στις χώρες που συμμετέχουν στο έργο.
- Ακόμα, μελετήθηκαν και παρουσιάστηκαν περιπτώσεις εκφοβισμού από την πραγματική ζωή με συνετεύξεις στις οποίες παρουσιάζονται όλες οι οπτικές των ατόμων που συμμετείχαν και οι αντιδράσεις του σχολείου.
- Στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν και παρουσιάστηκαν δέκα καλές πρακτικές από κάθε χώρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού.
- Τα αποτελέσματα όλων αυτών των δραστηριοτήτων οδήγησαν στην αναγνώριση των απαιτούμενων χαρακτηριστικών των επαγγελματιών στις σχολικές κοινότητες για αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα.

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

2. Η παρούσα κατάσταση στις χώρες των εταίρων

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι σύντομες αναφορές στις χώρες που συμμετέχουν στο έργο σχετικά με α) τον ορισμό του εκφοβισμού, β) την υπάρχουσα νομοθεσία, γ) την έκταση του φαινομένου.

2.1. Γαλλόφωνο Βέλγιο

A) Ορισμός

Η έμφαση στον ορισμό στο Βέλγιο δίνεται στην επαναληψιμότητα της πράξης και στη φύση της σχέσης θύτη και θύματος, και λιγότερο στη μορφή του εκφοβισμού.

B) Νομικό πλαίσιο

Η περίπτωση του εκφοβισμού αναφέρεται ρητώς στο διάταγμα 12^{ης} Δεκ 2008 για την καταπολέμηση των μορφών διακρίσεων, και συγκεκριμένα στο άρθρο 16 για το εκπαιδευτικό πλαίσιο. Προτείνει μια υπηρεσία διαμεσολάβησης για φιλικό διακανονισμό σε περιπτώσεις εκφοβισμού (εντός και εκτός σχολείου). Αν δεν γίνει αυτό, η πλευρά του θύματος μπορεί να απαγγείλει κατηγορίες στο θύτη ή στους γονείς του αν είναι κάτω από 18 ετών.

Γ) Έκταση

Στο Βέλγιο, ένα στα τρία παιδιά επηρεάζονται από το φαινόμενο του εκφοβισμού. 35% των νέων εμπλέκονται σε πράξεις εκφοβισμού κάθε χρόνο, 16% είναι περισσότερο θύματα, 14% περισσότερο θύτες, ενώ 5% είναι και θύτες και θύματα (Galand et al. 2014¹).

2.2. Ελλάδα

A) Ορισμός

Ο ορισμός που έχει επικρατήσει στην Ελλάδα για το φαινόμενο είναι ο «Σχολικός εκφοβισμός» (Ψάλτη και συν., 2012).² Κριτήρια για τον εκφοβισμό θεωρούνται α) η πρόθεση του θύτη να βλάψει το θύμα, β) η απειλητική συμπεριφορά, γ) η ανισορροπία δύναμης και λιγότερο η επαναληψιμότητα της συμπεριφοράς.

¹ Galand, B., Hospel, N., & Baudoin (2014). *Prevalance du Harcelement en Federation Wallonie-Bruxelles: rapport d' enquete*. Girsef, UCL

² Ψάλτη, Α., Κασάπη, Σ., Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, Β. (επιμ.) (2012). Σύγχρονα Παιδαγωγικά Ζητήματα: Ο Εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Κεφ. 7 (σελ 75-87). Αθήνα: Gutenberg

Β) Νομικό πλαίσιο

Στην Ελλάδα ακόμα δεν υπάρχει σαφές νομικό πλαίσιο κατά του εκφοβισμού, παρόλα αυτά υπάρχουν κανόνες σχετικά με τον εκφοβισμό σε αρκετά διατάγματα και εγκυκλίους του Υπ. Παιδείας, όπως στην εγκύκλιο 4077/28-04-2014 που αναφέρεται στο σχεδιασμό του πρώτου δικτύου πρόληψης και αντιμετώπισης της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού. Για τη λειτουργία του Δικτύου έχουν οριστεί 13 Συντονιστές Πρόληψης στις εκπαιδευτικές περιφέρειες.

Γ) Έκταση

Στην Ελλάδα ένα στα τρία παιδιά επηρεάζονται από το φαινόμενο του εκφοβισμού. Σε μια πρόσφατη έρευνα (Ψάλτη και συν, 2012), φάνηκε ότι το 10 - 15% των μαθητών Δημοτικού και Γυμνασίου εκφοβίζονται τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα.

2.3. Ιρλανδία

Α) Ορισμός

Ο ορισμός του εκφοβισμού στην Ιρλανδία, βασίζεται στα κριτήρια της επαναληψιμότητας της επιθετικής συμπεριφοράς, και εστιάζει περισσότερο στην επιβλαβή σχέση μεταξύ θύτη και θύματος. Αυτή η σχέση έχει πρόθεση να ενισχύσει την αβοηθησία που νιώθει το θύμα, να το απομονώσει και να το ταπεινώσει με κάθε τρόπο (Sercome & Donnelly, 2012)³.

Β) Νομικό πλαίσιο

Δεν υπάρχει συγκεκριμένη νομοθεσία για τον εκφοβισμό στην Ιρλανδία. Τα σχολεία όμως εναπόκεινται σε μια σειρά από νομικές προϋποθέσεις και καλούνται να πάρουν μέτρα για τη διασφάλιση του θετικού και ασφαλούς κλίματος μάθησης. Σύμφωνα με το Νόμο για την Ευημερία στην Εκπαίδευση (2000) όλα τα σχολεία υποχρεούνται να έχουν ένα Κώδικα Συμπεριφοράς, στον οποίο εμπεριέχονται οι πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης του εκφοβισμού. Αυτός ο κώδικας θα πρέπει να συντάσσεται με την σύμπραξη όλης της σχολικής κοινότητας.

Γ) Έκταση

Σε μια εθνικής εμβέλειας μελέτη για την Ιρλανδία τα ποσοστά θυματοποίησης φτάνουν το 31% σε μαθητές Δημοτικού Σχολείου και 16% σε μαθητές Γυμνασίου σε μεμονομένα ή/και επαναλαμβανομένα περιστατικά εκφοβισμού (Ο' Moore 1997⁴).

³ Sercome and Donnelly (2012). Bullying and agency: definition, intervention and ethics. *Journal of Youth Studies* 1-12.

⁴ O' Moore, M. (1997). School Bullying in Ireland – A Nationwide Study.

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

2.4. Ιταλία

A) Ορισμός

Στην Ιταλία ο ορισμός του εκφοβισμού βασίζεται στην επαναληψιμότητα της επιθετικής συμπεριφοράς, στην πρόκληση βλάβης στο άλλο άτομο, και στην επιβολή εξουσίας σε ένα άτομο.

B) Νομικό πλαίσιο

Δεν υπάρχει συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο για τον εκφοβισμό στην Ιταλία. Αλλά πολλές ρυθμίσεις στον Αστικό και Ποινικό Κώδικα αναφέρονται στην ηθική ή σωματική βλάβη που μπορεί να προκληθεί από τον εκφοβισμό. Ορίζονται επίσης σαφώς και αρμοδιότητες των δασκάλων στο σχολείο.

Γ) Έκταση

Σε δείγμα 1500 μαθητών 11-19 ετών, βρέθηκε πως το 34,7% των αγοριών είτε ήταν θύματα ή είχαν παρακολουθήσει πράξεις εκφοβισμού στο σχολείο, που ήταν και το πιο κοινό μέρος εκφοβισμού (Observatorio adolescenti, 2014).

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

3. Μελέτες περίπτωσης στις χώρες των εταίρων

Οι εταίροι κλήθηκαν να παρουσιάσουν πραγματικές ιστορίες εκφοβισμού και να τις μελετήσουν σφαιρικά παρουσιάζοντας την οπτική όλων των μελών που εμπλέκονταν στο περιστατικό. Όλες οι περιπτώσεις από όλες τις χώρες είναι διαθέσιμες στους χρήστες της πλατφόρμας του έργου. Μια ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων αποκάλυψε χρήσιμες πληροφορίες για τα είδη του εκφοβισμού, και τις αντιδράσεις των δραστών.

3.1. Είδη εκφοβισμού

Όλα τα είδη εκφοβισμού εμφανίζονται στις περιπτώσεις (πείραγμα, σχόλια (ομοφοβικά κ.α.), διάδοση φημών, προσβολές, απειλές, τράβηγμα μαλλιών, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων, διαδικτυακός εκφοβισμός, υβριστικά μηνύματα (sms) κ.α. Λιγότερες ήταν οι αναφορές σε φυσική βία. Η διάρκεια του εκφοβισμού ήταν συνήθως κάποιους μήνες εως και ολόκληρη τη σχολική χρονιά. Σε σπάνιες περιπτώσεις είχε διάρκεια από δύο εως πέντε έτη.

Όλα τα περιστατικά ξεκίνησαν στο σχολείο, αλλά επεκτάθηκαν και εκτός σχολείου ή σε διαδικτυακό χώρο. Η διάταξη στη σχολική τάξη μπορεί να είναι επιβαρυντικός παράγοντας.

3.2. Δράστες

Οι θύτες συνήθως ήταν άτομα και σπανίως μικρές ομάδες ατόμων γύρω από έναν θύτη ηγέτη. Θύτης μπορεί να είναι οποιοδήποτε παιδί, με ισχυρή προσωπικότητα ή μαθητής με κάποια υπεροχή στους συμμαθητές τους. Οι δυσκολίες σε οικογενειακό επίπεδο είναι επιβαρυντικοί παράγοντες για την εκδήλωση εκφοβισμού στα παιδιά. Τα κίνητρά των θυτών ποικίλλουν από προσωπική διένεξη με το θύμα, λόγω ζήλιας ή απόρριψης, έως την άμυνα τους σε κάποια προσβολή, ή την ανάγκη τους να ταπεινώσουν κάποιον. Οι θύτες εκφράζουν την μετάνοιά τους συνήθως μετά από βίαιες πράξεις, αλλά δεν κατανοούν πάντα την σοβαρότητα της κατάστασης. Σε λίγες περιπτώσεις οι θύτες αποπέμφθηκαν από το σχολείο.

Τα θύματα ήταν σχεδόν πάντα άτομα. Είναι πιο εύθραστα από τα άλλα παιδιά ή απλά διαφορετικά (νέος στο σχολείο, με μαθησιακές δυσκολίες, με οικογενειακές δυσκολίες, ομοφυλόφιλο). Η αυτοεκτίμηση των θυμάτων μειώθηκε μετά από κάθε περιστατικό εκφοβισμού, και η ανασφάλεια αυξήθηκε. Τα θύματα αποσιωπούσαν την κατάσταση για αρκετό διάστημα πριν κοινοποιηθεί και σε άλλους. Κάποια θύματα παραπέμφθηκαν σε ψυχολογική και ιατρική φροντίδα.

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

Οι άλλοι μαθητές ήταν γνώστες των περιπτώσεων, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις υποβάθμιζαν το γεγονός. Ανάμεσα στους θεατές υπήρχαν οι ακόλουθοι του θύτη, οι παθητικοί θεατές και οι βοηθοί του θύματος που το υποστήριζαν.

3.3. Οι αντιδράσεις των γονέων

Οι αντιδράσεις των γονέων ήταν συχνά το κλειδί για την αντιμετώπιση ή μη ενός περιστατικού. Οι γονείς των θυτών συνήθως ενημερώνονται για τον εκφοβισμό από το σχολείο που τους καλεί. Κάποιοι γονείς αρνούνται να παραδεχθούν το λάθος του παιδιού τους και δεν δέχονται την τιμωρία του. Άλλοι πάλι συνεργάζονται με το σχολείο για την επίλυση της διαφοράς.

Οι γονείς του θυμάτος συνήθως ενημερώνονται συχνότερα από τα παιδιά τους, και μετά από το σχολείο. Δεν αντιλαμβάνονται έγκαιρα την κατάσταση του εκφοβισμού. Περιμένουν πάντα μια δυναμική αντίδραση από το σχολείο. Καμιά φορά ο θυμός τους, τους ωθεί στο να κινηθούν επιθετικά στο σχολείο, στους δασκάλους ή ακόμα και στο θύτη. Τις περισσότερες φορές είναι ευχαριστημένοι με τις ποινές που δίνει το σχολείο.

3.4. Οι αντιδράσεις των εκπαιδευτικών και της διοίκησης του σχολείου

Οι εκπαιδευτικοί αποδείχτηκε ότι δεν ήταν πάντα ενήμεροι για περιστατικά εκφοβισμού που συνέβησαν μέσα στην τάξη τους και ενημερώθηκαν για αυτά είτε από τους μαθητές, είτε από τον διευθυντή είτε από τους γονείς των παιδιών. Σε πολλούς εκπαιδευτικούς παρατηρήθηκε η παθητική στάση, η άρνηση, και η έλλειψη ικανοτήτων να το καταπολεμήσουν. Κάποιοι όμως κινητοποιήθηκαν και μαζί με τον διευθυντή αποφάσισαν να δράσουν.

Οι διευθυντές δεν ενημερώθηκαν σε όλες τις περιπτώσεις εκφοβισμού που αναφέρονται στην έκθεση. Συνήθως ενημερώνονται είτε από τους γονείς είτε από τους εκπαιδευτικούς. Είναι αυτοί που θα ζητήσουν τη συμβολή ειδικών, ή θα παραπέμψουν την περίπτωση σε ανώτερα ιεραρχικά όργανα της διοίκησης. Συχνά δε θα πάρουν και το ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στις οικογένειες. Η αδυναμία τους όμως να συνεργαστούν μπορεί να οδηγήσει σε χειροτέρευση του περιστατικού.

3.5. Αντιδράσεις του σχολείου

Για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού χρειάζεται να συμπράξουν όλες οι δυνάμεις του σχολείου. Παρατηρήθηκαν κάποιες στρατηγικές για την βελτιστοποίηση της πειθαρχίας των

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

θυτών στο σχολείο, μια επανορθωτική συνάντηση με τα εμπλεκόμενα μέλη, ψυχολογική υποστήριξη για το θύμα, ανοιχτή συζήτηση με τους γονείς κ.α.

Συχνά ένα περιστατικό επηρέαζε την πολιτική του σχολείου για την πρόληψη του εκφοβισμού, που είτε δεν υπήρχε είτε δεν την εφάρμοζε. Το περιστατικό ήταν αφορμή για μια ανοιχτή συζήτηση με τους μαθητές για τις επιπτώσεις του εκφοβισμού, για τους κινδύνους του διαδικτύου κ.α., η επιτήρηση των ενηλίκων αυξήθηκε, σχεδιάστηκαν συγκεκριμένες δραστηριότητες με στόχο την ανάπτυξη υγιών σχέσεων στο σχολείο.

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

4 Καλές πρακτικές από τις χώρες των εταίρων

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται δέκα καλές πρακτικές από τις χώρες που συμμετέχουν στο έργο και αφορούν πρωτοβουλίες που εφαρμόστηκαν σε σχολεία και είχαν στόχο την καταπολέμηση του εκφοβισμού. Όλες οι πρακτικές που καταγράφηκαν μπορούν να εφαρμοστούν σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, επίσης οι πρακτικές αυτές αφορούν μέρος της διαπαιδαγώγησης των μαθητών για το σεβασμό στη διαφορετικότητα. Για την επιτυχία των στρατηγικών που προτείνονται χρειάστηκε η συνεργασία του προσωπικού του σχολείου με γονείς ή ειδικούς. Όλοκληρες οι καλές πρακτικές είναι διαθέσιμες στα Αγγλικά στην ιστοσελίδα του έργου.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν μπορούν να διαχωριστούν σε πέντε κατηγορίες: α) Πρωτοβουλίες σχολείων, β) Εκπαιδευτικά προγράμματα, γ) Εκπαιδευτικά εργαλεία, δ) Δραστηριότητες ευαισθητοποίησης, ε) Διεθνείς συνεργασίες.

Στην κατηγορία *πρωτοβουλίες σχολείων*, υπάρχουν μικρής εμβέλειας προγράμματα ή δράσεις που σχεδιάστηκαν από εκπαιδευτικούς για την αντιμετώπιση κάποιου συγκεκριμένου περιστατικού και επειδή λειτούργησαν θετικά γενικεύθηκαν και σε άλλες περιπτώσεις. Οι πρωτοβουλίες αυτές αφορούσαν: εντατικοποίηση των επιτηρήσεων κατά το διάλειμμα, δίκτυο προστασίας για το θύμα, κοινωνιομετρική αξιολόγηση, διαμεσολάβηση κ.α.

Στην κατηγορία *εκπαιδευτικά προγράμματα*, συγκεντρώθηκαν προγράμματα εκπαίδευσης σε μεθόδους αντιμετώπισης εκφοβισμού που οργανώνονται από επίσημους εκπαιδευτικούς φορείς της κάθε χώρας (π.χ. παρατηρητήριο κατά της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού). Αφορούν κυρίως την εξειδίκευση των δασκάλων και την ενημέρωση των γονιών σε αντικείμενα όπως ο εκφοβισμός, οι κίνδυνοι του διαδικτύου κ.α.

Στην κατηγορία *εκπαιδευτικά εργαλεία*, ανήκουν πρακτικές προτάσεις προϊόντα έρευνας που στοχεύουν στην αναγνώριση του φαινομένου (π.χ. μέσα από ταινίες), στην αντιμετώπισή του (π.χ. μέσα από προγράμματα συμβουλευτικής ομηλίκων), ή στην προαγωγή της ασφαλούς χρήσης διαδικτύου (π.χ. ιστοσελίδες, εγχειρίδια).

Erasmus+

Co-funded by the European Union

IKY

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΥΠΟΤΡΟΦΙΩΝ
STATE SCHOLARSHIPS FOUNDATION

Στην κατηγορία *δραστηριότητες ευαισθητοποίησης*, συγκαταλέγονται θεσμοθετημένες ημέρες και δράσεις σε διεθνές ή εθνικό επίπεδο που προστατεύουν και προάγουν το σεβασμό και την καταπολέμηση των εκφοβιστικών συμπεριφορών.

Στην κατηγορία *διεθνείς συνεργασίες*, αναφέρονται τα επιστημονικά αποτελέσματα προηγούμενων έργων στον τομέα του εκφοβισμού τα οποία είναι διαθέσιμα και προς χρήση από ενδιαφερόμενους εκπαιδευτικούς ή γονείς (π.χ. Tabby in EU, School Safety Net, ABC, κ.α.).

5. Γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που απαιτούνται για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού

Σε αυτό το κεφάλαιο καταμετρούνται οι γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που απαιτούνται για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της υποστήριξης του θύματος. Ολόκληρη η λίστα είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του έργου.

Όσον αφορά τις *γνώσεις* που πρέπει να έχει κάποιος για να χειριστεί αποτελεσματικά μια κατάσταση, αυτές αφορούν: γνώσεις γύρω από το φαινόμενο του εκφοβισμού (ορολογία, ορισμός, χαρακτηριστικά θύτη και θύματος, αναγνώριση σημαδιών εκφοβισμού, γνώση των διαδικασιών για την καταγραφή και την αναφορά περιστατικών εκφοβισμού, των αποτελεσματικών μεθόδων), γνώσεις σχετικά με την επικοινωνία (χρήση μη βίαιης γλώσσας, αποδοχή της διαφορετικότητας, συναισθηματική διαχείριση του θύματος), καθώς και γνώσεις που αφορούν την αλληλεπίδραση μέσω ψηφιακού περιβάλλοντος.

Όσον αφορά τις *ικανότητες*, αυτές εντοπίζονται σε ικανότητες διαχείρισης συγκρούσεων, ικανότητες σύναψης διαπροσωπικών σχέσεων, δημιουργίας θετικού κλίματος στο σχολείο, η ικανότητα συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών με άλλα μέλη του σχολείου και με τους γονείς, η ικανότητα αξιολόγησης του καταλληλότερου προγράμματος αντιμετώπισης εκφοβισμού καθώς και άλλες ικανότητες.

Στις *δεξιότητες* περιγράφονται εκείνες οι δεξιότητες που βοηθούν στην κριτική κατανόηση του περιστατικού και προάγουν την υποστηρικτική συμπεριφορά του ενήλικα, όπως: η δεξιότητα της ενσυναίσθησης, η καλλιέργεια των διαπροσωπικών σχέσεων, η δημιουργία δικτύων συνεργασίας, η συγκρότηση και εφαρμογή μιας πολιτικής κατά της βίας σε ολόκληρο το σχολείο, η συνεχής ενημέρωση και εκπαίδευση για θέματα ασφάλειας στο σχολείο και άλλες δεξιότητες.